

УДК 811.112.2:81'373.2+81'373.7

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОМІНАЦІЇ ЕМОЦІЇ РАДОСТІ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ ЗБІРКИ КАЗОК "MÄRCHEN FÜR SEELE")

Романова Н. В.

Висвітлено лексичні та фразеологічні засоби об'єктивації емоції радості в сучасній німецькій мові, розкрито семантичне наповнення поняття "Freude". Особливу увагу приділено автосемантичному й маргінальному типам слів та стійким сполукам – фразеологічним єдностям і фразеологічним сполученням. Запропоновано структурно-семантичну класифікацію досліджуваних мовних одиниць.

Ключові слова: поняття "Freude", загальноживана лексика, емотивна лексика, емоційні вигуки, фразеологічна єдність, фразеологічне сполучення.

Освещены лексические и фразеологические средства объективации эмоции радости в современном немецком языке, раскрыто семантическое наполнение понятия "Freude". Особенное внимание уделено автосемантическому и маргинальному типам слов, устойчивым языковым единицам – фразеологическим единствам и фразеологическим сочетаниям. Предложено структурно-семантическую классификацию исследуемого явления.

Ключевые слова: понятие "Freude", общеупотребительная лексика, эмотивная лексика, эмоциональные междометия, фразеологическое единство, фразеологическое сочетание.

The article highlights the lexical and phraseological means of objectivation of emotion joy in modern German. It focuses on the semantic filling of notion "Freude". A special attention is paid to autosemantical and transitional types of words, and set word-combinations – phraseological units and phraseological combinations. Structural and semantic classification of the speech units under investigation is offered.

Key words: notion "Freude", general use words, emotive lexical words, emotional interjections, phraseological unit, phraseological combination.

*Кафедрі німецької мови
Херсонського державного університету
до 25-річного ювілею діяльності –
присвячую*

Інтерес лінгвістів до позитивних (базових) емоцій загалом і емоції радості зокрема зумовлений як вимогами міжкультурної комунікації, так і суто евристичними потребами [7, с. 77; 13, с. 29–40].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях емоція радості репрезентована досить різноманітно: від номінації (Ю. Д. Апресян, Н. А. Багдасарова) до структури (С. Б. Берлізон, Ю. Ю. Шамаєва), лексичної (В. В. Левицький, А. М. Манзій), фразеологічної (М. В. Гамзюк, В. І. Дудка) та суб'єктивної (Л. К. Байрамова, Н. В. Романова) семантики, концептуалізації (В. І. Карасік, Ю. Ю. Шамаєва), етимології (Ю. І. Гамаюнова, Н. В. Романова), формування (Г. А. Бакірова, М. В. Пімєнова) та функціонування у текстах і дискурсах (Н. І. Бойко, В. І. Шаховський), прагматики (Л. Р. Безугла, В. Г. Гак), культурології (М. О. Красавський, І. Б. Русакова), порівняльного аналізу (Г. С. Бородкіна, С. Г. Воркачов) тощо.

Незважаючи на таку широку презентабельність, комплексного студіювання емоції радості немає. Саме тому вважаємо за необхідне запропонувати власну розвідку щодо лексичних і фразеологічних найменувань емоції радості в сучасній німецькій мові, що допоможе певною мірою не лише систематизувати ці елементи, але й визначити їхні семантичні особливості.

Мета статті – окреслити парадигму лексико-фразеологічних засобів, що маніфестують емоцію радості в сучасній німецькій мові.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: 1) висвітлити семантичне наповнення поняття "Freude"; 2) виділити лексику та фразеологізми зі значенням емоції радості в німецькомовних фольклорних текстах жанру казка.

У ході загальнокультурного розвитку німецького етносу, в рамках різноманітних наук склалися відмінні уявлення про семантичне наповнення поняття "Freude". Наприклад, етимологи вважають, що *Freude* походить від інваріантного германського прикметника **frawa-* "веселий, радісний, щасливий; благополучний" [17, с. 287] або **fraw-* / *frew-* "швидкий, сильний", що немає чіткого пояснення [6, с. 172], історики стверджують, що лексема є похідною від німецького прикметника *froh* "веселий, радісний, задоволений" [18, с. 293], лінгвісти вбачають у *Freude* іменник ж. р., який має множини та вживається на позначення психологічного процесу *Beglückung*, внутрішнього психологічного стану (*innere*) *Befriedigung*, піднесеного настрою *Gefühl der Hochstimmung* [19, с. 375].

Важливим при розгляді названої проблеми є також час зародження поняття. Спостереження над міфами, легендами, баладами, казками та іншим фольклорним матеріалом, "дозволяють заглянути у далеке минуле творців цих пам'яток, задово до появи у них писемних свідчень" [12, с. 192].

У зв'язку з обсягом статті детальний аналіз поняття "Freude" в царині міфології та фольклорі німецького народу, не передбачається.

Ми лише б хотіли тут відзначити, що в едичних міфах та піснях *radість* усвідомлюється як тернарна категорія сакрального, мирського й тваринного світів. Сакральну радість утілюють оніми *Friallaf*, *Friðleif* "Життєлюбний" (ім'я батька Одіна) й теоніми *Frā-riðr* "Швидкий наїзник" (прізвисько Одіна – верховне божество асів), *Freyja* "Пані, Дружина" [6, с. 172, 163], *Frigida*, *Frigg* "Улюблена, Кохана" (фонетичні варіанти імені дружини Одіна, богині-ванині) [16, с. 168], *Freyr* "Пан, Господь" (ім'я бога аса – бога родючості й миру, рідного брата Фрейї); мирську репрезентують словоформи *feginn* "веселий", *fæddi* "радість", *vina* "так само"; тваринна зафіксована в дієслові *gladdi* "тішить" і зоонімах *Freki* "Ненажерливий, Лютий" (ім'я одного з вовків Одіна – сина велетині, відьми Залізного Лісу; *Freki* маніфестує, з одного боку, якість світу, з другого –, власні риси характеру. *Якість світу* є похідним від *якості*, що генетично містить у собі єдиний бінар, з якого витворилася емоція гніву в протиставленні до емоції радості. Очевидним є семантичний синкретизм. Під семантичним синкретизмом у лінгвістиці розуміють "поєднання в одному значенні декількох, часто важко сумісних, значень" [6, с. 39]), *Gladr* "Веселий" (ім'я другого коня богів асів). Таким чином, поняття "Freude" містить у собі три різновиди значень, що відображають ознаку живого предмета: життя, вершник, заміжня жінка, чоловік, перевертень, тварина.

Впадають у вічі два різновиди коренів: прості й ускладнені. Прості корені характеризуються одноконсонантністю типу CV- *fe-*, *fæ-*, *vi-*, ускладнені – двоконсонантністю типу CCV- *Fri-*, *Frā-*, *Fre-*, *gla-*, *Gla-* й CCVV- *Fria-*, *Frey-*.

Ці типи коренів історично зумовлені: проста структура кореня типу CV- відноситься до часу існування ранньої індоєвропейської мови, тобто є первісною [11, с. 9–10]; ускладнена структура кореня типу CCV- і CCVV- є похідною від словотвірної германської моделі "корінь + закінчення" [3, с. 9]: "Розвиток праіндоєвропейської структури слова супроводжувався фонетичними змінами в її межах, що призводило до утворення закритих складів, сполук приголосних, особливо у початковій та кінцевій позиціях кореня" [11, с. 15].

Протосеми, як наголошує Н. Д. Андрєєв, мали конкретне значення і могли означати і дію, і предмет, і ситуацію в цілому [1, с. 40; 10]. У цьому контексті поняття "Freude" містить у собі загальний смисл 'якість', а предмет, який володіє цією якістю, є 'радість'.

Глибинна реконструкція *Freude* відображає фізичну дію, виконану однією рукою. Передбачається, що "розрізнення однієї із рук як фізично сильнішої" і зумовило появу назви емоції радості в протоіндоєвропейців [9, с. 150].

Узагальнюючи сказане вище, можемо допустити такий семантичний ланцюг наповнення поняття радості: фізична дія → сильніша рука → якість → радість → життєлюбна людина → божество (чоловіче, жіноче начала) → бог родючості й

миру. Тваринна *radість* існує паралельно із сакральною: божество (чоловіче начало) → атрибути верховного божества та іншого божества.

Проведений аналіз свідчить про відносно пізнє зародження поняття "Freude" у німецькомовній культурі, а саме: в період патріархату, коли жіноче божество відступило на другий план, зберігши за собою ознаки вихідного почуття.

Виокремлення трьох категорій радості з перевагою однієї із них – мирської, як більш головної, свідчить про час потрійного поділу навколишнього світу, оцінне ставлення до нього та людини в ньому, точніше, до емоцій людини.

На лексичному рівні емоцію радості об'єктивують два типи слів: **автосемантичний** і **маргінальний**. Автосемантична лексика є повнозначною, відносно самостійною, угруповується за лексико-граматичними класами: **дієслово** *Sie lachte und schüttelte den Kopf mit den wilden goldenen Locken* [15, с. 52], **прислівник** [...], *festliche Musik erklang und die vornehmen Damen und Herren drehten sich fröhlich im Reigen* [там само, с. 53], **іменник** *Dicht nebenan wohnte ein Reicher, und wenn der jeden Abend das Gelächter und die Fröhlichkeit bei dem Armen hörte, wunderte er sich: "Warum bin ich eigentlich nicht zufrieden und seelenruhig wie der?"* [там само, с. 60], **прикметник** *Wie im siebenten Himmel fühlte sich Fiona an jenem Tag, und bis zu ihrem Ende gab es keinen Tag, an dem sie weniger glücklich gewesen wäre* [там само, с. 120]; маргінальна являє собою особливий тип слів – **емоційні вигуки**, що посідає проміжне місце між автосемантичними й синсемантичними елементами.

Зауважимо, що найбільш важливою характеристикою маргінальної лексики є її антропоцентризм. Людина виражає не стільки самі емоції, скільки своє емоційне ставлення до навколишнього світу. В такому разі емоція радості невід'ємна від оцінки. Детальний огляд теорій оцінки зроблено Н. Д. Арутюною [2, с. 12–60].

Хотілось би лише відзначити, що всі концепції оцінки так чи так торкаються проблеми визначення і виокремлення оцінного компонента, співвідношення фактичної інформації і ілюкативної функції в оцінному висловлюванні. Перше положення є дуже важливим для нашого дослідження, оскільки оцінне значення тісно пов'язане з "реальними властивостями предмета" [8, с. 14].

Прикладом маргінальної лексики, як уже зазначалось, слугують емоційні вигуки *Fanfaren tönten zu Ehren der Braut, und das Volk auf den Straßen jubelte und rief: "Ja! Der Prinz hat wirklich gut gewählt!"* [15, с. 53–54]; [...], *nahm sich zusammen und brach in rückhaltloses Lachen aus: "Ha-ha-ha! Oh-ha-ha-ha-ha!"* [там само, с. 178]; *"Juhei", rief Hansl und stieg aus der Grube herauf, "juhei, jetzt habe ich einen Sonntagskragen, wie ich noch nie einen so schönen gehabt!"* [там само, с. 187]; *Da schlug sie die Augen auf und stöhnte: "Ach, dass deine zu große Liebe..."* [там само, с. 307].

Емоційні вигуки активуються емоціогенною ситуацією, яка залежить "від відношення між мотивацією і можливостями суб'єкта" [5, с. 241]. Розрізняють два види емоціогенних ситуацій: суб'єкт не вміє дати адекватну відповідь на стимуляцію та суб'єкт реагує занадто експресивно на стимуляцію [там само, с. 72–76]. У першому випадку емоційні реакції зумовлені дією трьох чинників: новизною, незвичайністю, раптовістю, у другому пов'язані з обставинами, які не дають змоги суб'єкту діяти. Звичайно, поділ чинників емоціогенних ситуацій є умовним: потреби людини мінливі, її (емоційний) досвід неповторний, емоційність відносно стабільна.

Спостереження над автосемантичною лексикою показують, що емоція радості об'єктивується загальноновживаними й емотивними словами [15]. Загальноновживані мовні одиниці є стилістично нейтральними, міжстильовими, необмеженими ні діалектними, ні професійними межами [4], емотивні звужуються до емоційної сфери особистості або тварини [14, с. 24].

Наведемо спочатку приклади загальноновживаної лексики *Hansl [...] nahm den doppelten Lohn und ging dann singend und pfeifend seines Weges, um anderswo ein Plätzchen zu finden* [15, с. 190]; *und doch klang am Abend meist Lachen und Singen aus dem kleinen Haus* [там само, с. 332]; *Und sie riefen ihre Kinder und luden ihre Freunden ein [...], sangen und lachten und waren glücklich bis zum Morgengrauen* [там само, с. 332–333].

Як бачимо, феномен бере участь в описі емоційного стану. Виділяються пари дієприкметників I *singend und pfeifend* та формально неповні пари а) іменників *und Singen* і б) дієслів у минулому розповідному часі *sangen und*. І парні, й непарні

сполуки поєднані сурядним сполучником *und*, що реалізує координативний зв'язок між членами словосполучення, між членами речення та всередині складного речення.

Парна сполука *singend und pfeifend* визначає рівноцінні етичні ознаки емоції радості, в непарній іменниковій сполуці *Singen* є другим членом, релевантним предметності емоції радості та водночас інтенсивності її вияву, в дієслівній сполуці *sangen* є першим членом, що конституює етичну дію, спрямовану на об'єкти (носії емоційного стану).

Незважаючи на різну позицію у сполуках та функції, *Singen* і *sangen* мисляться мовцем як комунікативно значущі лексеми. Доходимо висновку, що емоція радості ділиться на дві складові частини – гомогенні за формою та гетерогенні за змістом, структурується за етичними ознаками, комбінованими – етично-психологічними або психологічно-етичними та кількісними – колективне переживання радості, відповідно. Сюди додаються динамічність і трансформація. Динамічність емоції радості полягає в захисті самої людини від інших її емоцій, зокрема, інтересу, трансформацію тлумачимо як перехід від інтенсивного фізичного стану до інтенсивного емоційного стану.

Емотивна лексика позначає **реакцію** дівчини на пропозицію одруження *Endlich fasste er sich ein Herz: "Ich bitte dich, Mädchen", sagte er zu ihr, "werde meine Frau". Sie lachte und schüttelte den Kopf mit den wilden goldenen Locken* [15, с. 52]; **характеристику** дії, спрямованої на а) суб'єктів (носіїв емоційного стану) [...], *festliche Musik erklang und die vornehmen Damen und Herren drehten sich fröhlich im Reigen* [там само, с. 53]; б) об'єкт (носія емоційного стану) **Vor Freude hüpfte und tanzte er wie rasend eine Zeitlang herum** [...] [там само, с. 187]; емоційний **стан** а) суб'єкта (носія дії) *"Ich säe hier, weil ich sein Glück bin, das Glück deines Nachbarn"* [там само, с. 57]; б) суб'єктів (носіїв емоційного стану) *Sie waren froh, dass sie diese Frau nicht heiraten mussten, denn sie war zwar sehr schön* [там само, с. 114]; **форми** вияву емоції радості *Dicht nebenan wohnte ein Reicher, und wenn der jeden Abend das Gelächter und die Fröhlichkeit bei dem Armen hörte, wunderte er sich: "Warum bin ich eigentlich nicht zufrieden und seelenruhig wie der?"* [там само, с. 60]; **обсяг** емоційного стану [...] *und beide wechselten voll Freude ihre Ringe miteinander* [там само, с. 80]; *Sie trug einen Sari und viel schönen Schmuck. Ihre Freude war groß* [там само, с. 86]; *Und unser halber Mann lief nun, so gut er konnte, zurück an die Luke, kletterte die Leiter hinunter und humpelte nach Haus und war voller Freude und voller Spannung, was nun sein Losbündel enthalte* [там само, с. 202]; вихідне **почуття** *"Eine Freude ist es, Jeremy, wenn man mit dem Mann gehen kann, den man wirklich liebt."* [там само, с. 115–116]; **об'єкти** (носіїв емоційного стану) *Erst die lauten Hurra-Rufe der Menge ließen sie wieder zu sich kommen* [там само, с. 119]; **відчуття** блаженства **Überglücklich** *legte sie ihre Hand in die seine und er zog sie auf die Füße* [там само]; **уявний** емоційний **стан** радості *Wie im siebenten Himmel fühlte sich Fiona an jenem Tag, und bis zu ihrem Ende gab es keinen Tag, an dem sie weniger glücklich gewesen wäre* [там само, с. 120]; **тривалість** емоційного стану радості [...], *nahm sich zusammen und brach in rückhaltloses Lachen aus: "Ha-ha-ha! Oh-ha-ha-ha-ha!"* [там само, с. 178]; **інтенсивність** вияву емоційного стану радості а) неймовірні веселощі *Danach setzte er einige Pilze auf ein Stäbchen, röstete sie über einem Lagerfeuer und aß sie auf. Und nun ergriff ihn eine solche Fröhlichkeit, dass es nicht zu beschreiben ist!* [там само, с. 178]; б) перит *Der Hauptmann startete ihn an, dann lachte er schallend: "Ihr Juden seid ja noch dümmer, als ich immer noch dachte"* [там само, с. 289]; **дію**, спрямовану на суб'єкт (носія емоційного стану) *"Ah, du bist es, lieber Schwager", sagt er, "schön, dass du kommst, ich freue mich, dich zu sehen"* [там само, с. 317].

Така ієрархія лексичної семантики емотивів не є випадковою, вона перегукується почасти з семантичним наповненням поняття радості (див. ініціальні ланки семантичного ланцюга), а також свідчить про ділімість людської емоції радості на зовнішню і внутрішню. Зовнішня семантика емоції радості апелює імпліцитно до верхньої частини тіла – обличчя та ритмічних рухів тіла, внутрішня актуалізована гучністю голосу та уявним психічним станом.

Стосовно стійких словосполучень, зафіксовано два їхні різновиди: **фразеологічні єдності** та **фразеологічні сполучення**.

Фразеологічні єдності передбачають повне переосмислення значень компонентів у річищі образності *"Du bist willkommen"*, *gab sie lächelnd zur Antwort, und ihre Stimme klang nicht länger rau und heiser* [15, с. 304]; фразеологічні сполучення – часткове без участі образності *Wie im siebenten Himmel fühlte sich Fiona an jenem Tag, und bis zu ihrem Ende gab es keinen Tag, an dem sie weniger glücklich gewesen wäre* [там само, с. 120]; [...], *nahm sich zusammen und brich in rückhaltloses Lachen aus: "Ha-ha-ha! Oh-ha-ha-ha-ha!"* [там само, с. 178]; *Und frohen Mutes zog der Junge weiter, dem Sonnenaufgang entgegen, und er fand seinen Weg ins Land des blinden Königs* [там само, с. 255]; *Der Gutsherr brüllt vor Lachen: "Jimmy. Du warst nur fünf Minuten weg"* [там само, с. 300].

Згідно з наведеними прикладами, сполука *bist willkommen* "рада бачити" відображає взаємозв'язок емоційної і перцептивної сфер, на підґрунті яких формується новий образ емоції радості – сенсорний; фрагмент речення *im siebenten Himmel fühlte sich* є синонімічним варіантом розмовної ідіоми *im siebenten Himmel sein* "розм. почуватися на сьомому небі", еквівалентним інтенсивності духовного переживання радості; синонімічні фрази *brich in Lachen aus* і *brüllt vor Lachen* хоч і тотожні інтенсивному вияву емоційного стану радості, проте різняться семантичними відтінками: *brich in Lachen aus* реалізує початок процесу реготання, *brüllt vor Lachen* указує на гучність перебігу сміху; сполука *frohen Mutes* зберігає ознаку емоційного стану радості, що нашаровується на емоційну оцінку з лінійкою "позитив – негатив".

Завершуючи розгляд визначених у студії проблем, звертаємо увагу на складну семантичну природу емоції радості, на її позитивну роль у житті етносу, завдяки якій формується стрижень кохання і тим самим засвідчується духовність людського ества.

Перспективою подальших розвідок може бути номінація інших позитивних (базових) емоцій, як-от: емоції інтересу, емоції подиву, емоції сорому чи емоції провини або негативних (базових) емоцій у тому числі емоція горя, емоція гніву, емоція відрази, емоція презирства, емоція страху.

Література

1. Андреев Н. Д. Раннеиндоевропейский праязык / Н. Д. Андреев. – Л.: Наука, 1986. – 326 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Гухман М. М. Морфологическая структура слова в германских языках / М. М. Гухман // Сравнительная грамматика германских языков. – М.: АН СССР, 1963. – Т. 3 : Морфология. – С. 7–38.
4. Загальноживані слова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitslova.com/mova/leksykologiya-frazeologiya/1728-zagalnovjivani-slova.html>.
5. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості / Т. С. Кириленко. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
6. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков : В 3-х томах / В. В. Левицкий. – Черновцы: Рута, 2000. – Т. 1 : А–J. – 264 с.
7. Музычук Т. Л. Эмоциональное состояние персонажа как объект лингвистического наблюдения / Т. Л. Музычук // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология : [сб. науч. трудов]. – М.: Моск. ун-т, 2011. – № 1. – С. 75–88.
8. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові / Г. І. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 362 с.
9. Романова Н. В. Поетичні погляди давніх германців на світ та емоції: семантико-етимологічне дослідження / Н. В. Романова. – Херсон: Айлант, 2017. – 184 с.
10. Спиркин А. Г. Происхождение языка и его роль в формировании мышления / А. Г. Спиркин // Мышление и язык. – М.: Политиздат, 1957. – С. 3–72.
11. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовна реалізація (до витоків індоєвропейської прамови) / В. Г. Таранець. – 2-е вид., перероб. і доп. – Одеса: АстроПринт, 1999. – 116 с.
12. Таранець В. Г. Генезис граматичної категорії числа в індоєвропейських мовах / В. Г. Таранець // Діахронія мови : [збірка статей]. – Одеса: Друкарський Дім, 2008. – С. 73–87.

13. Шаховский В. И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность / В. И. Шаховский // Коммуникативные аспекты значения. – Волгоград : ВГПУ, 1990. – С. 29–40.
14. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 208 с.
15. Dickerhoff H. Märchen für die Seele / Heinrich Dickerhoff, Harlinda Lox. – Krummvisch: Königsfurt Urania Verl., 2012. – 384 S.
16. Feist S. Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache / S. Feist. – 3-te neubearb. u. vermehrt. Aufl. – Leiden: E. J. BRILL, 1939. – 712 S.
17. KLUGE. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / [bearb. von E. Seebold]. – 23-ste, erw. Aufl. – Berlin: W de G, 1999. – 924 S.
18. Paul H. Deutsches Wörterbuch / H. Paul. – 9-te, vollst. neu bearb. Aufl. – Tübingen: Max Niemeyer Verl., 1992. – 1130 S.
19. WAHRIG. Wörterbuch der deutschen Sprache / [von R. Wahrig-Burfeind]. – neu bearb. u. aktual. Aufl. – München: dtv, 2012. – 1152 S.